

GRZEGORZ SKROBOTOWICZ

WYKONYWANIE ŚRODKÓW ODDZIAŁYWANIA PENITENCJARNEGO NA PRZESTRZENI LAT

WSTĘP

System penitencjarny jest tak efektywny, jak skuteczne są środki oddziaływania na więźniów. Umieszczenie osoby w instytucji totalnej, jaką jest zakład karny lub areszt śledczy, musi być podyktowane zarówno koniecznością wykonania orzeczonej kary, jak i zakładać, że skazaniec po zakończeniu okresu izolacji, wróci do społeczeństwa zmieniony, dostosowany do życia i panujących w nim norm oraz reguł. Do osiągnięcia wymienionych wyżej celów, niezbędne jest prawidłowe stosowanie, przewidzianych przepisami prawa, odpowiednich, zindywidualizowanych mechanizmów i procedur względem osadzonych.

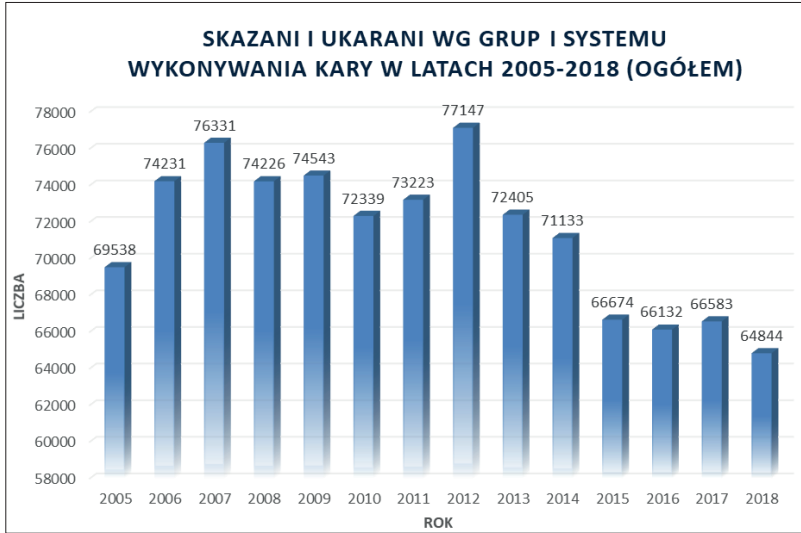
Analogicznie do zmian zachodzących w społeczeństwie, powinny następować także i adekwatne zmiany w stosowaniu środków oddziaływania penitencjarnego. Inaczej wyglądał przekrój osadzonych w pierwszych latach obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego¹, a inaczej wygląda on po ponad dwudziestu latach od dnia jego wejścia w życie. Ewolucja, która nastąpiła w polskim społeczeństwie na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat, znalazła swoje odzwierciedlenie zarówno w sposobie oraz rodzaju popełnianych przestępstw, jak i w samych osobach dopuszczających się czynów zabronionych. Zmiany cywilizacyjne, w tym nieustanny rozwój technologiczny, objęły swoim zasięgiem także i „kryminały”.

W niniejszym opracowaniu zostaną przedstawione środki oddziaływania penitencjarnego stosowane na przestrzeni ostatnich czternastu lat, z punktowym

Dr GRZEGORZ SKROBOTOWICZ – adiunkt w Katedrze Postępowania Karnego, Instytut Nauk Prawnych, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: grzegorz.skrobotowicz@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-0882-0236>

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 2019 r., poz. 676 [dalej cyt.: k.k.w.].

wskazaniem danych statystycznych dla lat: 2005, 2012 oraz 2018. Wyróżnienie właśnie tych momentów czasowych podyktowane jest najwyższymi różnicami w ogólnej liczbie skazanych i ukaranych według grup i systemu odbywania kary pozbawienia wolności. Co istotne, w zakresie poszczególnych środków oddziaływania penitencjarnego wskazane lata, będą wykazywały różne tendencję, o czym szerzej w dalszej części tekstu.

Wykres nr 1. Zestawienie danych statystycznych przedstawiających skazanych i ukaranych według grup i systemu wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 2005-2018 (ogółem).

I. ŚRODKI ODDZIAŁYWANIA PENITENCJARNEGO

Reintegracja więźnia ze społeczeństwem prowadzona jest za pomocą oddziaływań korekcyjnych i pomocowych. Stanowią one realizację postulatu humanitarnego traktowania skazanych przy poszanowaniu ich godności ludzkiej².

Środki oddziaływania penitencjarnego stanowią narzędzie niezbędne do przygotowania skazanego do życia zgodnego z prawem i samodzielnego zarobkowania na własne utrzymanie³. Taki cel postępowania z więźniami został wyznaczony

² N. PAWŁOWSKA, *Prawo podmiotowe więźniów do powierzchni mieszkalnej*, „Państwo i Prawo” 6 (2007), s. 84.

³ Reguła 65 Wzorcowych reguł minimalnych postępowania z więźniami, przyjęte w Genewie w 1955 r. przez Pierwszy Kongres Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przestępczości i Postępowania ze Sprawcami Przestępstw i zaaprobowane przez Radę Gospodarczą i Społeczną

w Regułach Minimalnych ONZ z 1955 r. Aby osiągnąć powyższe założenia, państwa zrzeszone w ramach ONZ, powinny stosować odpowiednie narzędzia i procedury w postaci zapewnienia m.in. opieki religijnej, edukacji, doradztwa oraz szkoleń zawodowych, wsparcia w zatrudnieniu, a w szczególności cechować się indywidualnym podejściem do każdego osadzonego⁴. Dnia 7 października 2015 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję Standardy ONZ Minimum Traktowania Więźniów, tzw. Reguły Nelsona Mandeli⁵. Dokument ten stanowi zaktualizowaną wersję Reguł Minimalnych ONZ z 1955 r. i ma za zadanie ogólną poprawę sytuacji więźniów na świecie. Dla niniejszego opracowania znaczenie mają m.ni.: Reguła 87-88 odnoszące się do środków oddziaływania penitencjarnego i mające na celu przygotowanie skazanego do powrotu do społeczeństwa po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności. Dodatkowo, w Regułach 58-66, umieszczone zostały wymogi i standardy odnoszące się do skazanych w zakresie wspomagania ich w procesie reintegracji ze społeczeństwem oraz przygotowania do życia po opuszczeniu murów więzienia. Ma to zostać osiągnięte poprzez przyznanie prawa do utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym, wykonywania praktyk religijnych oraz dostępu do biblioteki.

Z wytycznymi ONZ korespondują Europejskie Reguły Więzienne⁶. Zgodnie z treścią Reguły 6, w przypadku każdego pozbawienia wolności należy je wykonywać w taki sposób, aby ułatwić osadzonemu reintegrację ze społeczeństwem. Tym samym, pozbawienie wolności jest formą oddziaływania na skazanego nakierowaną na zmianę jego zachowania⁷.

Wskazane powyżej dokumenty prawa międzynarodowego stanowią tylko fragment dorobku wypracowanego na arenie międzypaństwowej wskazując podstawowe standardy i kierunki postępowania z więźniami⁸. Polskie ustawodawstwo karne jest zgodne z wypracowanymi normami. Artykuł 67 § 3 k.k.w. stanowi, że

w rezolucji 663C (XXIV) z dnia 31 lipca 1957 r. oraz rezolucji 2076 (LXII) z dnia 13 maja 1977 r. [dalej cyt.: Reguły Minimalne ONZ z 1955 r.].

⁴ Reguła 66 (I) Reguł Minimalnych ONZ z 1955 r.

⁵ Sesja siedemnasta, Trzeci Komitet – Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli), [w:] https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf [dostęp:21.10.2019].

⁶ Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich Rec (2006) 2 z dnia 11 stycznia 2006 r. w sprawie Europejskich reguł więziennych (przyjęte na 952 posiedzeniu wice-ministrów), [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 72-73 (2011), s. 33-69.

⁷ J. MIGDAŁ, G. SKROBOTOWICZ, *Możliwość realizacji Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przeludnienie polskich jednostek penitencjarnych*, „Rocznik Nauk Prawnych” 24 (2014), nr 1, s. 112.

⁸ M.A. NOWICKI, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa: Wolters Kluwer 2013, s. 396.

środkami oddziaływania penitencyjnego są, przede wszystkim: praca, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną oraz światem zewnętrznym, a także środki terapeutyczne. Wszystkie one, mają za zadanie zachęcić skazanego do zmiany swojego dotychczasowego sposobu życia i wspomóc go w tym niełatwym procesie⁹.

Intensywność wykorzystania poszczególnych środków oddziaływania penitencyjnego, uzależniona jest w głównej mierze od systemu odbywania kary pozbawienia wolności oraz rodzaju zakładu karnego¹⁰. Największym *impactem* objęci są osadzeni zakwalifikowani z urzędu lub z własnego wyboru do systemu programowanego oddziaływania. Jest on nakierowany na pracę ze skazanymi, którzy zasadniczo, z uwagi na młody wiek i brak wieloletniego skrzywienia kryminalną przeszłością, najbardziej są podatni na zmiany, a tym samym cel kary izolacyjnej winien być osiągnięty najefektywniej. W tym celu opracowywany zostaje, przy udziale skazanego, indywidualny program oddziaływania, który stanowi swoistą mapę do osiągnięcia zakładanego rezultatu. Zaangażowanie więźnia, w proces opracowywania dedykowanego jemu indywidualnego programu oddziaływania, jest przejawem programu naprawczego nakierowanego na zmianę dotychczasowego trybu życia przy użyciu adekwatnych środków oddziaływania penitencyjnego. Skazany, zarówno samodzielnie wskazując jak i godząc się na poszczególne etapy programu, zwiększa prawdopodobieństwo stosowania się do obopólnie zaakceptowanych oddziaływań.

II. RODZAJE I TYPY ZAKŁADÓW KARNYCH

W przypadku skazania na karę izolacyjną, sąd jest uprawniony do wskazania zarówno rodzaju, jak i typu zakładu karnego¹¹. W przeciwnym wypadku decyzję w tym przedmiocie podejmie komisja penitencyjna (art. 76 § 1 pkt 1 k.k.w.). W poddanych analizie latach tj.: 2005, 2012 i 2018 rozłożenie więźniów w jednostkach penitencyjnych przedstawiało się w następująco:

⁹ E. DAWIDZIUK, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa: Wolters Kluwer 2013, s. 139.

¹⁰ *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencyjnym. Aspekty prawne*, red. A. Kwieciński, Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2013, s. 310.

¹¹ Art. 62 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 [dalej cyt.: k.k.].

Tabela nr 1. Zestawienie danych statystycznych przedstawiających skazanych i ukaranych według grup i systemu wykonywania kary pozbawienia wolności w latach (stan na dzień 31 grudnia): 2005, 2012, 2018¹².

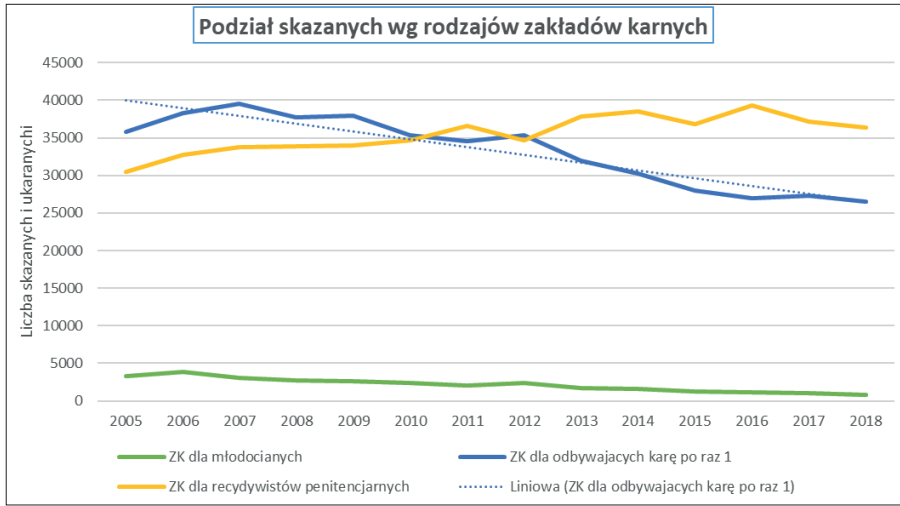
Rodzaje i typy zakładów karnych		Analityczne zestawienie liczby skazanych i ukaranych wg grup i systemu wykonywania kary (ogółem) na dzień 31 grudnia:			Syntetyczne zestawienie liczby skazanych i ukaranych wg grup i systemu wykonywania kary (ogółem) na dzień 31 grudnia:		
		2005	2012	2018	2005	2012	2018
Zakład karny dla młodocianych (M)	Zwykły	40	58	35	3 287	2 313	790
	Programowy	3 062	1 930	691			
	Terapeutyczny	185	114	64			
Zakład karny dla odbywających karę po raz pierwszy (P)	Zwykły	15 556	11 877	9 233	35 800	35 346	26 523
	Programowy	18 427	21 892	15 060			
	Terapeutyczny	1 817	1 906	2 230			
Zakład karny dla recydywistów penitencjarnych (R)	Zwykły	16 403	17 276	16 025	30 451	34 680	36 361
	Programowy	12 414	20 372	18 049			
	Terapeutyczny	1 634	1 722	2 287			
Ogółem		69 538	77 147	64 844¹³	69 538	72 339	64 844¹⁴
System odbywania kary pozbawienia wolności	Zwykły	31 999	29 211	25 293			
	Programowy	33 903	44 194	33 800			
	Terapeutyczny	3 636	3 742	4 781			
		69 538	77 147	64 844¹⁵			

¹² Dane dostępne w statystykach corocznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej, [w:] <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 30.09.2019].

¹³ W tym 970 osób nowoprzyjętych i oczekujących na I decyzję klasyfikacyjną.

¹⁴ W tym 970 osób nowoprzyjętych i oczekujących na I decyzję klasyfikacyjną.

¹⁵ W tym 970 osób nowoprzyjętych i oczekujących na I decyzję klasyfikacyjną.

Wykres nr 2. Zestawienie liczby skazanych w poszczególnych rodzajach zakładów karnych w latach 2005-2018.

Dane, przedstawione w tabeli nr 1 oraz na wykresach nr 1 i 2, wskazują kilka istotnych tendencji dotyczących praktyki wykonywania kary pozbawienia wolności. Przede wszystkim, w 2018 r., w jednostkach penitencjarnych przebywała najmniejsza liczba skazanych i ukaranych według grup i systemów wykonywania kary, spośród wszystkich roczników, tj. 64.844 osoby. Najwięcej więźniów było w 2012 r. – 77.147 osób. Analizując dane statystyczne, publikowane przez Służbę Więzienną na stronach internetowych, widać wyraźny trend spadkowy poczynając od 2012 r. aż do 2018 r.¹⁶ Różnica pomiędzy tymi dwoma datami wynosi 12.303 osoby. Uzasadniony jest wniosek, że w kolejnych latach powinny być widoczne kolejne spadki, co należy ocenić jednoznacznie pozytywnie.

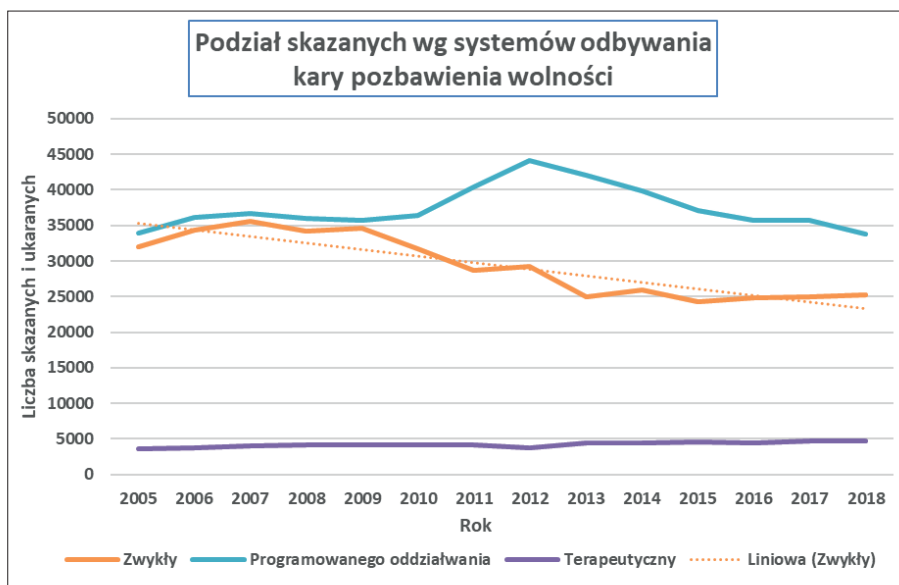
Po drugie, spośród wszystkich osób przebywających w zakładach karnych, w każdym z przedstawionych roczników, bezwzględnie najmniejsza liczba odbywała karę w zakładach karnych dla młodocianych, szczególnie liczba ta była niska w 2018 r. wynosząc ok. 1,2% wszystkich osadzonych, jednocześnie w tym samym roku, największa liczba osób przebywała w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych ok. 56,1% populacji.

Wzrost liczby recydywistów penitencjarnych w 2018 r. jest wynikiem niepokojącym. Koresponduje z danymi z 2005 r. i 2012 r. We wskazanych dwóch latach, największa liczba skazanych osadzona była w zakładach karnych dla odbywających karę po raz pierwszy, odpowiednio 35.800 osób w 2005 r. i 35.346 osób

¹⁶ Zob. wykres nr 1.

w 2012 r. Więźniowie, z tych jednostek penitencjarnych, dopuścili się popełnienia takich kolejnych przestępstw, które spowodowały zaklasyfikowanie ich do grupy recydywistów penitencjarnych (art. 86 § 1 i 2 k.k.w.).

Zwiększająca się populacja recydywistów penitencjarnych wskazuje na rosnący w Polsce wskaźnik recydywy, co prowokuje pytanie o skuteczność działań resocjalizacyjnych podejmowanych względem więźniów. Pozytywnym zjawiskiem jest zmniejszająca się liczba młodocianych skazańców. Porównując lata 2005 z 2018 widać ponad czterokrotny spadek liczebny z tej grupy więźniów. Linia trendu pokazuje, co do zasady, malejącą liczbę tych osadzonych przez cały analizowany okres.

Wykres nr 3. Zestawienie liczby skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w poszczególnych systemach w latach 2005-2018.

W ramach systemów odbywania kary pozbawienia wolności również widoczne są prawidłowości. Dane statystyczne potwierdzają realizację wymogu z art. 95 § 1 k.k.w., zgodnie z którym młodociani przestępcy skazani na karę pozbawienia wolności odbywali ją, w większości przypadków, w systemie programowanego oddziaływania. System ten, najbardziej nakierowany na oddziaływanie w ramach przyjętych programów na więźnia, we wszystkich latach ogólnie stosowany był najczęściej¹⁷.

¹⁷ Należy poczynić uwagę, że co prawda w 2005 r. najczęściej stosowany był system programowanego oddziaływania, to jednak w przypadku zakładu karnego dla recydywistów penitencjar-

Szczególnie zmianę i wzrost zainteresowania systemem programowanego oddziaływania widać w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych. W 2005 r. przeważał tam system zwykły, natomiast zarówno w 2012 r., jak i kolejnych latach łącznie z 2018 r., ustąpił on miejsca systemowi programowanego oddziaływania. Odbywanie kary w tym systemie, co prawda niesie ze sobą określone przepisami przywileje, co może uzasadniać jego wybór także przez osoby zakwalifikowane, jako recydywiści penitencjarni, ale jednocześnie wymaga realizacji wyznaczonych programów i przyjętych w nich efektów. W przypadku braku postępów w realizacji zakładanych celów, nastąpi zmiana systemu odbywania kary pozbawienia wolności.

Rosnąca liczba recydywistów penitencjarnych, która jest niepokojącą, w zestawieniu z rosnącą liczbą osadzonych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania może prowadzić do wniosku, że skazani, którzy uprzednio przebywali w izolacji i objęci byli systemem zwykłym, nie dostrzegli dla siebie na tyle pozytywnych bodźców, aby zachęcić ich do przemiany. W rezultacie, po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności powrócili do przestępczości. Tym samym, poddanie się obecnie przez tę grupę więźniów systemowi programowanego oddziaływania, jako tego najbardziej „inwazyjnego” i wymagającego od skazańca, ocenić należy pozytywnie. Czy jednak ta zmiana spowoduje zmniejszenie się w kolejnych latach populacji recydywistów penitencjarnych? Na to pytanie udzielenie odpowiedzi będzie możliwe za kilka lat.

Niezależnie od systemu, w którym odbywa się karę izolacyjną, oraz rodzaju zakładu karnego, najistotniejsze znaczenie odgrywa postawa samego więźnia, jego chęć do dokonania jakiejś zmiany w swoim dotychczasowym życiu. Środki oddziaływania penitencjarnego mogą jedynie wspierać, stymulować i inicjować pożądane przez prawo i społeczeństwo zachowania.

III. ODPLATNE I NIEODPLATNE ZATRUDNIANIE WIĘŹNIÓW

Pierwszym ze środków oddziaływania penitencjarnego, wymienionym w art. 67 § 3 k.k.w., jest zatrudnienie skazanego. Stanowi ono podstawowy instrument w procesie reintegracji więźnia ze społeczeństwem. To jak istotną rolę odgrywa praca dla więźnia, podkreślają dokumenty międzynarodowe, traktujące o problematyce praw i obowiązków osób pozbawionych wolności. Na arenie międzynarodowej, trzy podstawowe standardy, którymi należy się kierować przy wykonywaniu oddziaływań penitencjarnych to: po pierwsze, umożliwienie podjęcia zatrudnienia jak największej

nych system zwykły, nieznacznie, ale jednak był stosowany częściej niż system programowanego oddziaływania – zob. Tabela nr 1.

liczbie skazańców, z uwzględnieniem posiadanego doświadczenia lub wykształcenia albo zmierzającego do nabycia nowych umiejętności i kompetencji. Po drugie, jeżeli praca jest wykonywana odpłatnie to zapewnienie godziwego wynagrodzenia, oraz po trzecie poszukiwanie miejsc pracy i zatrudnianie więźniów poza obrębem jednostki penitencjarnej, co w przyszłości może umożliwić kontynuowanie zatrudnienia u danego pracodawcy po zakończeniu wykonywania kary izolacyjnej.

Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu¹⁸ w raportach podkreśla znaczenie tego środka oddziaływania penitencjarnego, wskazując jednocześnie, że sama praca i jej rodzaj nie może stanowić dodatkowej dolegliwości wynikającej z wykonywania kary wolnościowej¹⁹.

Institucje międzynarodowe podkreślają, że zatrudnienie jest prawem, a nie obowiązkiem skazanego. Jednocześnie art. 4 ust. 3 lit. a Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁰, stanowi, że „[...] pojęcie «praca przymusowa lub obowiązkowa nie obejmuje»: żadnej pracy, jakiej wymaga się zwykle w ramach wykonywania kary pozbawienia wolności [...]”. Tym samym, polskie ujęcie pracy, głównie jako obowiązku, a nie prawa podmiotowego więźnia, nie stoi w sprzeczności z prawem międzynarodowym.

Procent zatrudnienia osób pozbawionych wolności w polskich zakładach karnych stanowi przedmiot każdorazowej analizy w trakcie przeprowadzania prewencyjnych wizytacji przez Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur [dalej cyt.: KMPT]. W raportach za 2010 oraz 2012 r. KMPT wskazał, że skazani zatrudniani byli głównie na terenie miejsc detencji, w których się znajdują, m.in. pracując na kuchni czy w pralni, w tym także nieodpłatnie. Podjęcie pracy u zewnętrznych pracodawców stanowiło mniejszościowe przypadki²¹. W raporcie za 2018 r.²², pozytywnie oceniono „reformę Ministerstwa Sprawiedliwości w zakresie upowszechniania zatrudnienia osadzonych w jednostkach penitencjarnych zawartą w programie *Praca dla więźniów*”²³. Potwierdzenie słuszności tej oceny widoczne jest w danych statystycznych prezentowanych przez Służbę Więzienną.

¹⁸ The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [dalej cyt.: CPT].

¹⁹ DAWIDZIUK, *Traktowanie osób pozbawionych wolności*, s. 182.

²⁰ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 [dalej cyt.: EKPCz].

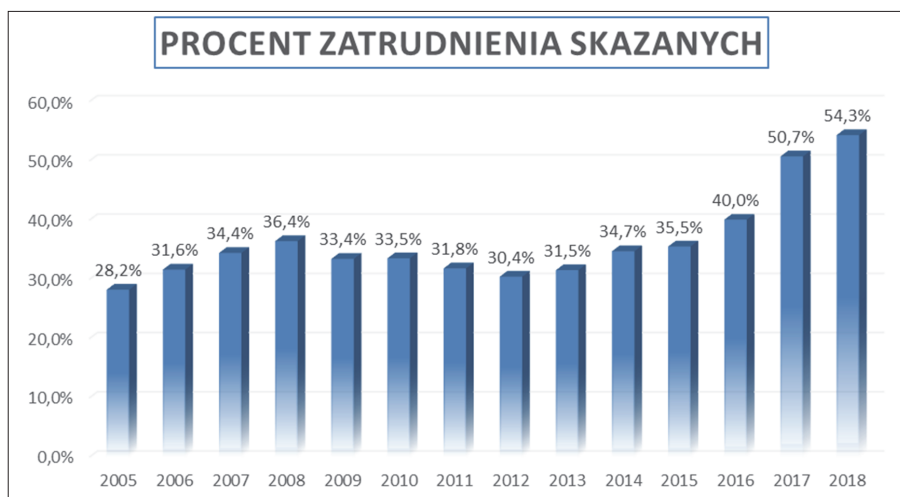
²¹ Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2010 i 2012, s. 74.

²² Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2018, s. 132.

²³ Zob. <https://www.sw.gov.pl/strona/ministerialny-program-pracy-wiezniow> [dostęp: 2.11.2019].

Tabela nr 2. Skala zatrudnienia i płacy skazanych w latach 2005, 2012 i 2018²⁴.

Wyszczególnienie	2005	2012	2018
Średnia powszechność zatrudnienia skazanych i ukaranych w %	28,2	30,4	54,3
Średnia liczba zatrudnionych odpłatnie skazanych i ukaranych	12 207	9 426	16 969
Średnia liczba zatrudnionych nieodpłatnie skazanych i ukaranych	7 089	13 958	19 232
Średnia płaca w złotych polskich	347,06	1 036,91	1 457,73
Średnia stawka za roboczą godzinę w złotych polskich	2,96	9,15	13,34

Wykres nr 4. Zestawienie procentowe zatrudnienia skazanych w latach 2005-2018.

Analizując przyjęte trzy punkty czasowe widać znaczące zmiany we wszystkich badanych obszarach. Po pierwsze średnia powszechność zatrudnienia skazanych i ukaranych liczona w procentach wzrosła prawie dwukrotnie – w 2005 r. wynosiła 28,2%, natomiast w 2018 r. już 54,3%. Jednocześnie rok 2005, obok roku 2012 charakteryzował się najniższym procentem zatrudnionych skazanych. *A contrario*

²⁴ Opracowane na podstawie corocznych informacji statystycznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej, www.sw.gov.pl [dostęp: 30.09.2019].

od 2012 r. widoczna jest tendencja wzrostowa, szczególnie dynamiczna w latach 2015-2018 r. (wzrost o prawie 20%, z poziomu 35,5% do poziomu 54,3%).

Po drugie, o ponad cztery i pół tysiąca osób, zwiększyła się liczba więźniów zatrudnionych odpłatnie. Jeszcze bardziej wzrosła liczba skazanych i ukaranych pracujących nieodpłatnie, bowiem ten wzrost jest prawie trzykrotny.

Po trzecie, zarówno średnia stawka za roboczogodzinę, jak i powiązana z nią średnia płaca, zwiększyły się diametralnie. W 2005 r. średnia płaca wynosząca 347,06 zł zwiększyła się w 2012 r. do 1.036,91 zł²⁵ i następnie wzrosła aż do kwoty 1.457,763 zł w 2018 r. Zwiększenie średniej płacy korespondowało ze zwiększaniem się płacy minimalnej, która szczególnie w latach 2015-2018 istotnie rosła²⁶. Jeżeli w kolejnych latach zostanie wdrożona w życie deklaracja partii rządzącej dotycząca wzrostu wynagrodzenia minimalnego to znajdzie to przełożenie na średnią płacę więźniów²⁷.

Uzasadniony jest wniosek, że środek oddziaływania penitencjarnego, jakim jest zatrudnienie skazanych, uległ znacznemu polepszeniu we wszystkich badanych płaszczyznach. Polski system penitencjarny, wsparty zmianami gospodarczymi, stara się zatem realizować międzynarodowe standardy i zalecenia wskazywane w raportach pokontrolnych tworzonych w poprzednich latach.

IV. KSZTAŁCENIE SKAZANYCH W TRAKCIE IZOLACJI PENITENCJARNEJ

Edukacja skazanych, obok zatrudniania, stanowi główny środek oddziaływania penitencjarnego przewidzianego przez przepisy k.k.w. Podstawowym celem stosowania tego narzędzia jest umożliwienie więźniom nabycia nowych kompetencji oraz wiedzy. Ukończenie przerwanej etapu edukacji lub kontynuowania nauki, po opuszczeniu miejsca detencji wpłynie na zwiększenie wartości i znaczenia byłego więźnia na rynku pracy²⁸.

Zarówno KMPT jak i CPT²⁹ w raportach podkreślają konieczność stosowania szerokiego wachlarza oddziaływań penitencjarnych na osadzonych w celu pobudze-

²⁵ Na ten wzrost bezpośredni wpływ miał wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 lutego 2010 r., sygn. akt P 20/09.

²⁶ Płaca minimalna (brutto) w Polsce w latach: 2005 – 849, 2006 – 899, 2007 – 936, 2008 – 1.126, 2009 – 1.276, 2010 – 1.317, 2011 – 1.386, 2012 – 1.500, 2013 – 1.600 zł, 2014 – 1.680. zł, 2015 – 1.750 zł, 2016 – 1.850 zł, 2017 – 2.000 zł, 2018 – 2.100 zł, 2019 – 2.250.

²⁷ <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1429363,pensja-minimalna-skutki-pis-program-wyborczy-ceny-firmy.html> [dostęp 17.10.2019].

²⁸ M. Kuć, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2007, s. 125.

²⁹ DAWIDZIUK, *Traktowanie osób pozbawionych wolności*, s. 193.

nia ich do pożądanej aktywności, w tym edukacyjnej, oraz wskazania możliwości zdobycia wykształcenia tożsamego z tym, które posiadają osoby przebywające na wolności. Szczególnie istotne jest objęcie szerokim oddziaływaniem młodocianych skazanych, bowiem fakt popełnienia przestępstwa niejednokrotnie przerywał dotychczasową edukację i uniemożliwiał podjęcie kolejnego etapu zdobywania wiedzy. Ta grupa osadzonych, odbywając karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, obowiązana jest do udziału w wyznaczonych programach, co w praktyce oznacza ich dalsze kształcenie. Szczególne znaczenie ma pozyskanie przez młodych ludzi konkretnego zawodu, na wykonywanie którego, występuje zapotrzebowanie na rynku pracy. Niejednokrotnie młodociani sprawcy przestępstw, wywodzą się ze środowisk patologicznych, a dla członków ich rodzin gruntowne wykształcenie nie odgrywało istotnej roli. Powrót do takiego otoczenia, bez osiągnięcia określonego poziomu edukacji, w znacznym stopniu utrudni dalsze, normalne życie, w którym wykonuje się legalną pracę i nie popada w konflikt z prawem. Stąd, zarówno w ocenie organizacji międzynarodowych, jak i rodzimego ustawodawstwa, edukacja i proces dalszego kształcenia odgrywa znaczącą rolę.

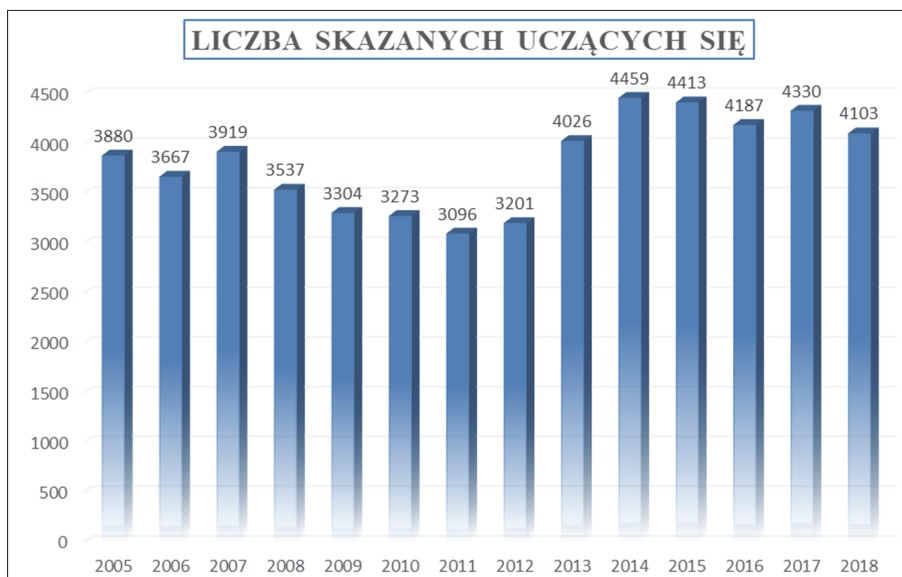
Liczba skazanych i ukaranych objętych nauczaniem w analizowanych latach wykazuje stabilizację w poszczególnych palcówkach edukacyjnych.

Tabela nr 3 Osadzeni objęci nauczaniem w szkołach przywięziennych i pozawięziennych w latach szkolnych 2004/2005, 2011/2012 oraz 2017/2018³⁰.

Wyszczególnienie	Rok szkolny 2004/2005	Rok szkolny 2011/2012	Rok szkolny 2017/2018
Szkoły podstawowe	35	24	39
Gimnazja	391	360	78
Zasadnicze szkoły zawodowe	2 161	1 915	2 893 ³¹
Technika Zawodowe	504	354	-
Licea Zawodowe/szkoły policealne	18	125	83
Licea ogólnokształcące	553	368	1 000
Szkoły Wyższe	28	55	10
Ogółem	3 880	3 201	4 103

³⁰ Opracowane na podstawie corocznych informacji statystycznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl> [dostęp: 30.09.2019].

³¹ Kwalifikacyjne kursy zawodowe.

Wykres nr 5. Zestawienie liczby skazanych uczących się w różnych placówkach oświatowych w latach 2005-2018.

Dane z wykresu nr 5 wskazują, że tylko niewielki procent, tj. między 5%-8%, więźniów, podnosi swoje wykształcenie w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Największa grupa³², ponad 70% z tej populacji, uczęszcza do zasadniczych szkół zawodowych. Drugim najczęściej wybieranym szczeblem edukacji, niespełna 25%, jest liceum ogólnokształcące. Pozostałe formy edukacji stanowią śladową liczbę, szczególnie liczba abiturientów szkoły wyższej jest znikoma.

Przedstawiona niska frekwencja osób uczestniczących w procesie edukacji związana jest również o ograniczeniami wynikającymi z przepisów ustawy. Kodeks karny wykonawczy przewiduje pewne restrykcje, co do kierowania skazanych do nauczania. Dotyczy to przede wszystkim wprowadzenia ograniczenia czasowego związanego z okresem pozostałym do zakończenia wykonywania kary. Paragraf 14 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych³³, wydany na podstawie art. 134 k.k.w., stanowi, że do nauczania w szkole kwalifikuje się skazanych, jeżeli czas pozostały do zakończenia odbywania kary nie jest krótszy niż okres trwania nauki w szkole. Również przyznanie prymatu nauczania osobom odbywającym

³² Zob. tabela nr 3.

³³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 2016 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. poz. 2004 z późn. zm.

karę w systemie programowego oddziaływania istotnie zawęża krąg osób, którzy zostaną nim objęci, co nie koresponduje z postulatem dostępności nauczania dla wszystkich skazanych. Przepisy prawa polskiego realizują międzynarodowy standard dotyczący szczególnej troski o wykształcenie młodocianych, wprowadzając obowiązek objęcia nauczaniem osadzonych, którzy nie ukończyli 18 roku życia, zobowiązanych do realizacji obowiązku szkolnego.

Przesłanką zachęcającą do podjęcia się nauki i ukończeniem kolejnego stopnia edukacji jest wygląd i treść świadectwa ukończenia placówki oświatowej. Paragraf § 21 ust. 1 wyżej wymienionego rozporządzenia stanowi, że osadzony, który w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności ukończył szkołę, otrzymuje świadectwo, które nie może zawierać informacji o uzyskaniu go w czasie wykonywania kary pozbawienia wolności. Tym samym więzień nie jest objęty stygmatyzacją wynikającą z ukończenia szkoły w warunkach izolacji penitencjarnej. Regulacja ta wpisuje się w międzynarodowe standardy i uwagi zgłaszane przez CPT.

V. ZAJĘCIA KULTURALNO-OŚWIATOWE ORAZ SPORTOWE

W celu zachowania prawidłowego balansu pomiędzy pracą, edukacją oraz odpoczynkiem skazanego, przewidziane zostały w k.k.w. odpowiednie środki oddziaływania penitencjarnego służące temu zadaniu. Umożliwienie więźniom korzystania z różnych form aktywności wskazywane jest również przez regulacje międzynarodowe. Fakt umieszczenia osoby w jednostce detencyjnej, nie może wykluczać go z udziału we wszystkich aktywności, z których mógłby korzystać będąc poza murami więzienia. Dostęp do tych aktywności przeciwdziała w przyszłości wykluczeniu społecznemu, a także daje skazanemu, chociaż chwilową, możliwość zapomnienia o fakcie pobytu w zakładzie karnym lub areszcie śledczym.

Grupę aktywności stanowiących środki oddziaływania penitencjarnego tworzą zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe. Odbywają się one zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz budynków jednostki penitencjarnej. Zgodnie ze standardami wskazanymi w raportach CPT³⁴, więzień musi mieć zapewniony co najmniej godzinny dostęp do zajęć na świeżym powietrzu, a także 8 godzin dziennie spędzać poza celą mieszkalną świadcząc pracę, ucząc się lub korzystając z zajęć kulturalno-oświatowych³⁵.

³⁴ DAWIDZIUK, *Traktowanie osób pozbawionych wolności*, s. 143.

³⁵ Raport CPT z wizyty w Polsce w 2103 r., CPT/Inf (2014)21, par. 43, [w:] <http://www.isp.policja.pl/download/12/3549/raport-cpt.pdf> [dostęp: 01.10.2019].

Artykuł 112 § 1 k.k.w. gwarantuje osadzonemu prawo do godzinnego spaceru, wskazując nieliczne wyjątki, w których brak będzie możliwości realizacji tego prawa (art. 112 § 3 k.k.w.). Niestety w rzeczywistości penitencjarnej pola spacerowe najczęściej nie oferują nic ponad wybetonowaną przestrzeń do chodzenia dookoła i ewentualnego fragmentu trawiastego. Mało atrakcyjnie wygląda także zapewnienie osadzonym różnorodnych zajęć w porze dziennej. Skazani mogą korzystać z zakładowej biblioteki oraz świetlicy, która niestety nie jest wyposażona w liczne i atrakcyjne sprzęty. W konsekwencji skazańcy spędzają większość czasu w celach mieszkalnych, gdzie niejednokrotnie wzajemnie się demoralizują³⁶. Wskazuje na to KMPT w rocznym raporcie, podkreślając konieczność powiększenia oferty zajęć przeznaczonych dla osadzonych. Komitet odnotował także pozytywne zmiany, określając je mianem dobrych praktyk, a mianowicie: adaptacja pomieszczeń gospodarczych na bogato wyposażoną salę do specjalistycznych zajęć sportowych dla osadzonych – crossfit, joga itp. (Zakład Karny nr we Wrocławiu), modernizacja hali sportowej, gdzie osadzeni mogą grać w sporty zespołowe m.in. koszykówkę czy siatkówkę (Zakład Karny we Wronkach)³⁷.

W zakresie sądownictwa międzynarodowego należy zauważyć, że skargi³⁸ składane do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [dalej cyt.: ETPCz] w zakresie naruszenia prawa do uczestniczenia w zajęciach kulturalno-oświatowych i sportowych nie stanowią samoistnych zarzutów, ale zasadniczo łączone są z zarzutami dotyczącymi naruszenia minimalnej normy mieszkaniowej. Wyroki zapadające w wyniku tych postępowań wskazują, że połączenie zjawiska przeludnienia z brakiem lub ponadwymiarowym ograniczaniem aktywności kulturalno-oświatowych i sportowych stanowi naruszenie norm dotyczących traktowania więźniów w czasie pozbawienia ich wolności³⁹.

W zakładach karnych typu półotwartego oraz otwartego, w przeciwieństwie do zakładu karnego typu zamkniętego, ustawodawca przewidział możliwość udziału skazanych w, organizowanych przez administrację jednostki penitencjarnej poza terenem zakładu karnego, grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych (art. 91 pkt 4 i art. 92 pkt 4 k.k.w.). W celu uczestnictwa w tego typu wydarzeniach wymagane jest wydanie zezwolenia. Poniższa tabela przedstawia skalę udzielonych zgód oraz ich wykorzystanie w latach 2005, 2012 i 2018.

³⁶ PAWŁOWSKA, *Prawo podmiotowe więźniów*, s. 84.

³⁷ Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w roku 2018, [w:] <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/KMPT%20-%20raport%20za%20rok%202018.pdf> [dostęp: 17.06.2019], s. 132.

³⁸ B. STAŃDO-KAWECKA, *Prawa osób pozbawionych wolności w świetle orzeczeń Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa: Program Unii Europejskiej Phare/Tacis Demokracja 1998, s. 24.

³⁹ Wyrok *Valasinas v. Litwa* z dnia 24 lipca 2001 r., skarga nr 44558/98, § 103.

Tabela nr 4. Skala zezwoleń na uczestniczenie w zajęciach kulturalno-oświatowych i sportowych poza zakładem karnym w latach 2005, 2012 i 2018⁴⁰.

Wyszczególnienie		2005	2012	2018	
Zezwolenia na zajęcia kulturalno-oświatowe.	W trybie art. 91 pkt. 4 k.k.w.	Liczba korzystających	5 000	14 083	12 844
		Liczba zezwoleń	7 917	37 840	33 746
	W trybie art. 92 pkt. 4 k.k.w.	Liczba korzystających	812	2 248	1 308
		Liczba zezwoleń	1 627	5 610	2 451
	W trybie art. 92 pkt. 5 k.k.w.	Liczba korzystających	896	1 193	834
		Liczba zezwoleń	3 517	5 555	2 464
Zezwolenia na zajęcia sportowe	W trybie art. 91 pkt. 4 k.k.w.	Liczba korzystających	3 107	6 278	4 587
		Liczba zezwoleń	6 844	19 988	13 379
	W trybie art. 92 pkt. 4 k.k.w.	Liczba korzystających	717	917	402
		Liczba zezwoleń	1 816	2 098	766
	W trybie art. 92 pkt. 5 k.k.w.	Liczba korzystających	313	258	437
		Liczba zezwoleń	1 021	658	2 422
Ogółem		Liczba korzystających	10 845	24 977	20 412
		Liczba zezwoleń	22 742	71 749	55 228
		Procent korzystających do liczby zezwoleń	47,7%	34,8%	36,9%

Analiza danych statystycznych wskazanych w poszczególnych trzech latach pokazuje występujące prawidłowości. Liczba udzielonych skazanym zgód na udział w zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych poza murami jednostki penitencjarnej była co najmniej dwukrotnie wyższa niż liczba osób, które rzeczywiście skorzystały z przyznanego zezwolenia. Szczególną dysproporcję, pomiędzy liczbą zgód (71.749), a ich wykorzystaniem (24.977), widać w 2012 r. gdzie prawie tylko 1 na 3 skazanych finalnie skorzystał z uzyskanego pozwolenia. Wzrost liczby zezwoleń nie koresponduje także ze zwiększeniem się liczby osób korzystających z zezwolenia, o które się starali. Takie zachowanie osadzonych jest niezrozumiałe, gdyż inicjatywa do udziału w konkretnej aktywności musi pochodzić od samego osadzonego. Można postawić również tezę, że duża część więźniów wnioskuje o zezwolenie wyłącznie w celu weryfikacji, czy takie zostanie im udzielone.

⁴⁰ Opracowano na podstawie corocznych informacji statystycznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej, www.sw.gov.pl [dostęp: 30.05.2019].

VI. KONTAKTY SKAZANEGO ZE ŚWIATEM ZEWNĘTRZNYM

Izolacja więzienna, która powoduje wyrwanie człowieka z jego dotychczasowego życia, nie może jednocześnie powodować zerwania przez skazanego więzi z pozostawionym światem. Kara pozbawienia wolności, posiada swój początek i koniec⁴¹, który powinien stanowić dla byłego więźnia moment przejściowy do nowego, „lepszego” życia.

Standard podtrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym, jako przejaw realizacji zasady normalizacji, podkreślają akty prawa międzynarodowego odnoszące się do traktowania więźniów podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Kodeks karny wykonawczy przewiduje odpowiednie narzędzia służące temu procesowi. Poczynając od kontaktów pośrednich, realizowanych w postaci rozmów telefonicznych czy wymiany korespondencji, przez widzenia bezpośrednie na terenie jednostki penitencjarnej, a kończąc na przepustkach udzielanych w trakcie odbywania kary. Dokumenty międzynarodowe rekomendują częste sięganie po różnego rodzaju formy zezwoleń na opuszczanie jednostek penitencjarnych, bowiem służy to podtrzymywaniu więzi rodzinnych i jednocześnie zmniejsza skutki demoralizacji, która występuje w zakładach karnych.

Niestety w polskich realiach penitencjarnych więźniowie nie są umieszczani w placówkach detencyjnych znajdujących się najbliżej miejsca ich zamieszkania, co niewątpliwie utrudnia podtrzymywanie kontaktów pomiędzy skazańcem a jego najbliższymi. Spowodowane jest to zarówno pojemnością zakładów karnych, jak i ich rozlokowaniem na terenie kraju. Dodatkowo, niejednokrotnie zachodzi także potrzeba przetransportowania więźnia do innej placówki oddalonej od miejsca zamieszkania jego rodziny czy znajomych.

Zakwalifikowanie więźnia do określonego rodzaju zakładu karnego, a w szczególności uzasadnionych przypadkach jeszcze jako tzw. N, czyli szczególnie niebezpiecznego, powoduje obniżenie do minimum, w polskich warunkach penitencjarnych, kontaktów ze światem zewnętrznym. Skazani, odbywający w tym rygorze karę pozbawienia wolności, zostają objęci odpowiednim do przyznanego statusu nadzorem i kontrolą. Umieszczenie w zakładzie karnym typu zamkniętego powoduje zasadniczo utrzymywanie więzi z najbliższym w trybie pośrednim. Zgodnie z art. 90 pkt 6 k.k.w. „skazani mogą korzystać z dwóch widzeń w miesiącu, a za zgodą dyrektora zakładu karnego wykorzystać je jednorazowo”. Oznacza to możliwość bezpośredniej rozmowy z rodziną w wymiarze maksymalnie 120 minut w skali miesiąca. Więźniom osadzonym w zakładzie karnym typu zamkniętego, nie przysługuje, obowiązujące w zakładach typu półotwartego i otwartego (art. 91 pkt. 7

⁴¹ Z wyłączeniem kary dożywotniego pozbawienia wolności.

i art. 92 pkt 9 k.k.w.), prawo do udzielania przepustek, dzięki którym więźniowie mają sposobność, chociaż krótkotrwałego opuszczenia murów jednostki penitencjarnej i odświeżenia więzów rodzinnych.

Poniższe zestawienie danych statystycznych w trzech analizowanych latach, pokazuje częstotliwość udzielania oraz korzystania z przyznaných przepustek i zgód na opuszczanie murów jednostek penitencjarnych.

Tabela nr 5. Udzielone przepustki i zezwolenia na czasowe opuszczenie jednostki penitencjarnej w latach: 2005, 2012 i 2018⁴².

Wyszczególnienie		2005	2012	2018
art. 91 pkt. 7 k.k.w. przepustka do 14 dni	Liczba osób korzystających	2 440	3 583	2 973
	Liczba zezwoleń	2 662	3 855	3 265
art. 92 pkt. 9 k.k.w. przepustka do 28 dni	Liczba osób korzystających	3 799	3642	2 536
	Liczba zezwoleń	5 844	5883	4 043
art. 138 § 1 pkt. 7 k.k.w. widzenie do 30 h.	Liczba osób korzystających	17 493	16 467	13 450
	Liczba zezwoleń	46 714	44 853	33 914
art. 138 § 1 pkt. 8 k.k.w. jednorazowe opuszczenie do 14 dni	Liczba osób korzystających	14 438	12 380	10 219
	Liczba zezwoleń	24 128	22 275	18 582
art. 165 § 2 k.k.w. poszukiwanie pracy	Liczba osób korzystających	622	476	211
	Liczba zezwoleń	825	867	323
art. 141a k.k.w.	Ogólna liczba zezwoleń (z asystą i bez asysty)	7 747	6 392	4 106
Ogółem	Liczba korzystających	38 792	36 548	29 389
	Liczba zezwoleń	80 173	77 733	60 127
	Procent korzystających do liczby zezwoleń	48,38%	47,01%	48,87%

Analogicznie jak w przypadku zezwoleń na korzystanie z zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych poza terenem zakładu karnego, tak i w odniesieniu

⁴² Opracowane na podstawie corocznych informacji statystycznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej, www.sw.gov.pl [dostęp: 30.05.2019].

do przepustek na opuszczenie miejsca detencji, liczba wydanych zezwoleń jest zdecydowanie większa niż liczba osób z nich korzystających.

We wszystkich wytypowanych latach najczęściej stosowanym środkiem bezpośredniego podtrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym były nagrody w postaci zezwolenia na widzenie, poza obrębem jednostki penitencjarnej, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin. Negatywnie należy ocenić widoczny trend spadkowy zarówno w samej liczbie przyznanych nagród, jak i osób z nich korzystających. Jednak w zestawieniu procentowym w 2018 r. zaobserwować należy niewielki, bo 2%, wzrost liczby więźniów korzystających z widzenia względem wszystkich przyznanych nagród.

Drugim w kolejności mechanizmem służącym realizacji zasady normalizacji jest nagroda z art. 138 § 1 pkt 8 k.k.w. Podobnie jak w przypadku poprzedniej nagrody, również i w tym, widoczna jest tendencja spadkowa zarówno w zakresie liczby wydanych zezwoleń, jak i osób korzystających. Zaobserwowane spadki odpowiadają generalnej tendencji wskazującej na zmniejszającą się liczbę więźniów. Niepokojącą tendencję wykazuje także zmniejszające się korzystanie z zezwoleń wydawanych dla więźniów, którym kończy się odbywanie kary pozbawienia wolności. Ta grupa osób powinna być objęta szczególnym wsparciem, gdyż to oni wrócą do społeczeństwa i rozpoczną się ich nowe życie.

Podsumowując powyższe dane statystyczne niepokojące jest utrzymujące się zjawisko ponad dwukrotnie niższego zainteresowania wykorzystaniem przyznanego prawa do opuszczenia miejsca detencji. Tak duża dysproporcja uwydatnia problem w realnym podtrzymywaniu kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym. Zgoda na wyjazd do osoby najbliższej stanowi najgłębszy wyłom w szczelnym systemie więziennym i powinna być wykorzystywana w maksymalnej częstotliwości. Praktyka pokazuje niestety, że tak nie jest.

ZAKOŃCZENIE

Środki oddziaływania penitencjarnego mają w swoim założeniu wspierać proces reintegracji skazanego w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności. Potrzebę ich stosowania dostrzega zarówno społeczność międzynarodowa, jak i rodzime ustawodawstwo. Różnorodność narzędzi służących temu zadaniu jest szeroka, jednak zarówno częstotliwość ich stosowania, jak i wykorzystywania, co wynika z danych statystycznych, nie znajduje się na zadawalającym poziomie.

Szczególnie niesatysfakcjonujący trend widoczny jest w odniesieniu do uczestniczenia skazanych w edukacji, zajęciach kulturalno-oświatowych i sportowych oraz kontaktach skazanych z najbliższymi. W konsekwencji, większość środków

penitencjarnych przewidzianych przez przepisy Kodeksu, nie jest wykorzystywana z pożądanym zakresem. Na przestrzeni ostatnich lat, pozytywnie należy ocenić ciągle zwiększanie liczby skazanych, którzy zostają zatrudnieni zarówno odpłatnie, jak i nieodpłatnie. W corocznych raportach KMPT, również podkreśla wyraźną poprawę w tym przedmiocie.

Podsumowując analizę danych poczynioną w niniejszym tekście należy stwierdzić, że pomimo licznych środków oddziaływania penitencjarnego, nie pełnią one zakładanej roli i co najbardziej negatywne, upływ czasu niestety zasadniczo nie zmienia panującego obrazu.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.
- Wzorcowe reguły minimalne postępowania z więźniami, przyjęte w Genewie w 1955 r. przez Pierwszy Kongres Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przeszłości i Postępowania ze Sprawcami Przeszłości i zaaprobowane przez Radę Gospodarczą i Społeczną w rezolucji 663C (XXIV) z dnia 31 lipca 1957 r. oraz rezolucji 2076 (LXII) z dnia 13 maja 1977 r., [w:] Standardy Organizacji Narodów Zjednoczonych w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Współpracy Międzynarodowej i Prawa Europejskiego 2003.
- Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli), [w:] https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf [dostęp: 21.10.2019].
- Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich Rec (2006) 2 z dnia 11 stycznia 2006 r. w sprawie Europejskich reguł więziennych (przyjęte na 952 posiedzeniu wiceministrów), *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 72-73 (2011).

ŹRÓDŁA PRAWA KRAJOWEGO

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 2019 r., poz. 1950.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 2019 r., poz. 676.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 2016 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. poz. 2004 z późn. zm.

ORZECZNICTWO

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 lutego 2010 r., sygn. akt P 20/09.
- Wyrok Valasinas v. Litwa z dnia 24 lipca 2001 r., skarga nr 44558/98, § 103.

LITERATURA

- DAWIDZIUK Ewa: Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych, Warszawa: Wolters Kluwer 2013.
- KUĆ Małgorzata: Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2007.
- MIGDAŁ Jerzy, SKROBOTOWICZ Grzegorz: Możliwość realizacji Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przebudowanie polskich jednostek penitencjarnych, *Rocznik Nauk Prawnych* 24 (2014), nr 1, s. 109-120.
- NOWICKI Marek A.: Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa: Wolters Kluwer 2013.
- PAWŁOWSKA Natalia: Prawo podmiotowe więźniów do powierzchni mieszkalnej, *Państwo i Prawo* 6 (2007), s. 76-89.
- Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne, red. A. Kwociński, Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2013.
- STAŃDO-KAWECKA Barbara: Prawa osób pozbawionych wolności w świetle orzeczeń Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa: Program Unii Europejskiej Phare/Tacis Demokracja 1998.

ZESTAWIENIE TABEL

- Tabela nr 1. Zestawienie danych statystycznych przedstawiających skazanych i ukaranych według grup i systemu wykonywania kary pozbawienia wolności w latach (stan na dzień 31 grudnia): 2005, 2012, 2018
- Tabela nr 2. Skala zatrudnienia i płacy skazanych w latach 2005, 2012 i 2018.
- Tabela nr 3. Osadzeni objęci nauczaniem w szkołach przywieziennych i pozawieziennych w latach szkolnych 2004/2005, 2011/2012 oraz 2017/2018.

ZESTAWIENIE WYKRESÓW

- Wykres nr 1. Zestawienie danych statystycznych przedstawiających skazanych i ukaranych według grup i systemu wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 2005-2018 (ogółem).
- Wykres nr 2. Zestawienie liczby skazanych w poszczególnych rodzajach zakładów karnych w latach 2005-2018.
- Wykres nr 3. Zestawienie liczby skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w poszczególnych systemach w latach 2005-2018.
- Wykres nr 4. Zestawienie procentowe zatrudnienia skazanych w latach 2005-2018.
- Wykres nr 5. Zestawienie liczby skazanych uczących się w różnych placówkach oświatowych w latach 2005-2018.

WYKONYWANIE ŚRODKÓW ODDZIAŁYWANIA PENITENCJARNEGO
NA PRZESTRZENI LAT

Streszczenie

Izolacja penitencjarna jest niewątpliwie anormalną sytuacją życiową dla osób jej doświadczających, powodując szereg doświadczeń traumatycznych i depresyjnych. Jej skutki są odczuwalne nie tylko dla samego skazanego, ale także dla jego rodziny i osób w najbliższym otoczeniu. Potrzeba

porzucenia obecnego stylu życia ze wszystkimi tego konsekwencjami, a także separacja od bliskich, powoduje, że przetrzymywanie w warunkach jednostek penitencjarnych staje się szczególnie bolesną dolegliwością dla skazanych.

Celem opracowania jest przedstawienie zakresu stosowania środków oddziaływania penitencjarnego na skazanych na przestrzeni ostatnich czternastu lat (2005-2018) w zestawieniu z ogólną liczbą skazanych i ukaranych. Na łamach kolejnych stron tekstu zostaną omówione poszczególne dane statystyczne publikowane w ramach corocznych raportów Służby Więziennej, co pozwoli na wskazanie zarówno działających, jak i niedziałających mechanizmów odpowiedzialnych za oddziaływanie na skazanych.

Słowa kluczowe: zakład karny; więzienie; więzień; reintegracja; resocjalizacja; kara pozbawienia wolności; środki oddziaływania penitencjarnego

EXECUTION OF PENITENTIARY MEASURES OVER THE YEARS

S u m m a r y

Penitentiary isolation is undoubtedly an abnormal life situation for people experiencing it and causes a number of traumatizing and depressing factors. Its effects are felt not only for the convict himself, but also for his family and people in the immediate environment. The need to abandon the current lifestyle with all its consequences, as well as separation from loved ones, all of them cause that detention in the conditions of penitentiary units becomes a particularly painful ailment for convicts.

The purpose of the article is to present the scope of penitentiary measures on convicts in the last fourteen years (2005-2018) in comparison with the total number of convicts. On the following pages of the text I will discuss the individual statistical data published as a part of the annual reports of the Prison Service, which will allow for indicating both working and non-working mechanisms responsible for the reintegration of the prisoners.

Key words: prison; jail; prisoner; reintegration; resocialization; imprisonment; penitentiary measures